MAREA NEAGRĂ ÎN POLITICA EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA

BLACK SEA IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Augustin ZAPUHLÎH
Universitatea de Stat din Moldova
E-mail: z_augustin@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-1185-6333

Rezumat: *De-a lungul secolelor, regiunea bazinului Mării Negre a reprezentat avanscena în care s-au perindat evenimente istorice cu impact asupra popoarelor care s-au aflat în acest spațiu. Geopolitic, geostrategic și geoeconomic, importanța regiunii Bazinului Mării Negre consta în faptul că această regiune reprezenta, pe de o parte, spațiul confruntării intereselor marilor imperii (roman, bizantin, otoman, rus), iar, pe de altă parte, reprezenta o punte de legătură, o frontieră, o zonă tampon și de tranzit. În perioada modernă, această importanță a regiunii nu doar s-a păstrat, dar și s-a extins datorită noilor actori care s-au alăturat evenimentelor din regiune, lărgind spectrul de interese prezente aici și contribuind la o structură complexă de relații regionale. Acest context impune selectarea unei strategii propice din partea Republicii Moldova în abordarea acestei regiuni în politica sa externă.*

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova, Bazinul Mării Negre, politică externă, interese naționale, state riverane la Marea Neagră, relații internaționale, interese geostrategice, interese geoeconomice, interese geopolitice*

Abstract: *For centuries, the Black Sea region represented the stage on which historic events transpired with impact over the people that lived in this space. Geopolitically, in a geostrategic sense and geoeconomically the importance of the Black Sea region consists in the fact that this region represented, on one hand, the stage for confrontation of the interests of the great empires (Roman, Byzantine, Ottoman, Russian), on the other hand, represented a contact point, a frontier, a buffer and transit zone. In modern times, this importance of the region not only remained but also expanded due to the new actors which joined the events in the region, widening the range of interests present as well as contributing to a complex structure of regional relations. This context imposes the selection of an appropriate strategy on part of the Republic of Moldova in approaching this region in its foreign policy.*

Keywords: *Republic of Moldova, Black Sea basin, foreign policy, nationl interests, riparian states to the Black Sea, international relations, geostrategic interests, geoeconomic interests, geopolitical interests*

Introducere

Regiunea Bazinului Mării Negre reprezintă locul de interescecție a intereselor marilor actori politici de pe glob. Fie în calitate de avanpost al NATO și UE, fie în calitate de regiune de interes strategic pentru rețelele economice vestice, fie în calitate de conector între Europa de Sud-Est, Asia Centrală și Orientrul Mijlociu, regiunii Bazinului Mării Negre îi aparține un rol politic, economic și de securitate impunător, care augmentează importanța sa geopolitică.

Localizarea geografică, rezervele de resurse naturale, posibilitățile de transport și logistice ale regiunii transformă regiunea Bazinului Mării Negre într-un obiect strategic de calibru global. Stabilitatea în regiune influențează securitatea unor regiuni mult mai largi, în primul rând a celei europene, euroasiatice și a Orientului Apropiat. Extinderea NATO și UE până la Marea Neagră, precum și tendițele gloable ale acestor entități măresc importanța regiunii în relațiile internaționale moderne.

Zona de securitate a regiunii extinse a Bazinului Mării Negre rămâne afectată de așa-numitele „conflicte înghețate” care au apărut în perioada ce a urmat după destrămarea Uniunii Sovietice. Acestea reprezintă factori de risc care impun necesitatea revizuirii și reconstruirii sectroului de securitate a statelor care cad sub incidența lor, mai ales în contextul în care regiunea Bazinului Mării Negre este puternic militarizată, având în vedere faptul că Rusia, Turcia și Ucraina dețin aici cele mai largi forțe armate din Europa. Existența „conflictelor înghețate” readuce în prim plan faptul că strategiile de securitate ale statelor din regiunea Bazinului Mării Negre se confruntă cu tendințe fragmentaționiste. Astfel, politicile de securite europene vis-à-vis de regiunea Bazinului Mării Negre abordează dilema geopolitică susținând, pe de o

parte, procesele de integrare și consolidare a stabilității, iar, pe altă parte, justificând procesele de dezintegrare și conflictele latente.

Odată cu aderarea României și Bulgariei la Uniunea Europeană, aceasta din urmă s-a extins spre regiunea Bazinului Mării Negre. Această extindere într-o regiune care în acea perioadă era considerată ca având un nivel de securitate mediu a impus necesitatea elaborării unei strategii de securitate a Uniunii Europene pentru regiunea Bazinului Mării Negre. Astăzi, când nivelul de securitate în regiune a devenit extrem de volatil, implementarea unei Strategii de Securitate a Uniunii Europene în regiune urmează să ia în considerare un șir de factori, precum: particularitățile de securitate regionale, războiul dintre Rusia și Ucraina, relația de colaborare între Rusia și Uniunea Europeană, posibilitatea aderării Turciei la Uniunea Europenă, precum și relațiile privelegiate pe care le are Bruxelles cu unele dintre țările din regiunea Bazinului Mării Negre.

Adițional se consideră că la începutul secolului XXI numărul factorilor ce influențează securitatea în regiune a crescut. Printre aceștia se numără extinderea terorismului internațional, creșterea migrației ilegale, a traficului de droguri, variatele operațiuni de contrabandă din Asia spre Europa, în care regiunea Bazinului Mării Negre servește drept pod de legătură, precum și apariția și dezvoltarea organizațiilor criminale transnaționale drept rezultat al diferitelor niveluri de dezvoltare a țărilor din regiunea Bazinului Mării Negre. Anume din aceste consinderente țările din regiunea Bazinului Mării Negre au un interes fundamental în asigurarea securității propriei regiuni, extinderii democrației, luptei contra terorismului prin intermediul dezvoltării cooperării regionale și a relațiilor economice bazate pe interese naționale, ținându-se cont de similitudinile și diferențele ce marchează aceste interese.

La nivel global, actualitatea temei este caracterizată prin confruntarea dintre Rusia și Ucraina, fapt care a dus la implicaerea mai multor țări și organizatii internationale de pe întregul glob. La nivel regional, regiunea Bazinului Mării Negre reprezintă un nod geostrategic important, în cadrul căruia se desfășoară realizarea intereselor naționale și strategice ale actorilor regionali. La nivel național, observăm apărarea intereselor Republicii Moldova în cadrul Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră, al cărei membru țara noatră este din anul 1992. În același timp, Republica Moldova dezvoltă activ relația de cooperare cu NATO, care a devenit unul dintre principalii actori ai regiunii. În context se constată faptul că promovarea vectorului politic extern al Republicii Moldova necesită menținerea relațiilor de parteneriat cu țările care dețin pârghii puternice de influență în regiunea Bazinului Mării Negre, precum și cu vecinii săi România și Ucraina.

Din punct de vedere științific, actualitatea temei este determinată de un număr impunător de documente, publicații ale reuniunilor și summit-urilor cu privire la problemele regionale, care prezintă un interes deosebit pentru studiul de cercetare a regiunii Bazinului Mării Negre (securitartea regională, transportarea resurselor precum petrolul și gazul natural, rezolvarea conflictelor, ecologia etc.) în cercurile științifice vestice, moldovenești și estice. Astfel, prin intermediul prismei științifice se cercetează starea de lucruri actuală în regiunea Bazinului Mării Negre, se determină cele mai potrivite căi de cooperare (climatul investițional, integrarea euroasiatică, relațiile bi- și multilaterale, proiectele regionale etc.), iar ulterior, prin consultări și interacțiuni, se identifică și se propun actorilor principali instrumentele de soluționare a problemelor de bază.

Pe fundalul confruntării militare între Federația Rusă și Ucraina, precum și creșterii rolului factorului energetic în econmia mondială, regiunea Bazinului Mării Negre obține o importanță tot mai mare atât la nivel regional, cât și global. Abordarea geografică cu privire la delimitarea granințelor regiunii Bazinului Mării Negre, care a prevalat mult timp în domeniul științific, la etapă actuală cedează locul său abordării geopolitice. Către această regiune au început a fi asociate state care nu au ieșire la Marea Neagră, dar care au un impact semnificativ asupra dezvoltarii și stabilității sale. Ca urmare a acestui fapt suferă schimbări și politica regională a țărilor Bazinului Mării Negre, printre care și Republica Moldova, pentru care această regiune joacă un rol important ținându-se cont de aspectele sale istorice și geostrategice.

Astăzi, regiunea Bazinului Mării Negre este practic supraîncărcată cu conflicte nerezolvate. În această regiune se intersectează interesele marilor puteri mondiale și ale diferitor procese integraționiste. Practic toate formațiunile nerecunoscute și parțial recunoscute ale spațiului postsovieitc se regăsesc în regiunea Bazinului Mării Negre. Stabilirea jurisdicției ruse asupra unei porțiuni de importanță strategică a regiunii - peninsula Crimeea, precum și asupra teritoriilor adiacente din Ucraina, a stârnit cea mai mare confruntare între Rusia și Vest din momentul terminării Războiului Rece.

Gradul de investigație a temei

Regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre este reprezentată în lucrările mai multor politologi. Gradul de investigație a temei, care se observă în cercetările de diferit nivel - atât național, regional, cât și internațional, vorbește despre o creștere a importanței regiunii Bazinului Mării Negre. Astfel, cercetători din diferite țări ale lumii manifestă viu interes față de cercetarea diferitor aspecte ale temei investigate. Per ansamblu, literatura științifică utilizată, elaborată în limbile română, engleză și rusă, analizează tendițele mondiale ale dezvoltării moderne a realțiilor internaționale, oglindește starea proceselor regionale în regiunea Bazinului Mării Negre, precum și pozițiile actorilor regionali și extraregionali. Mai puține studii pot fi însă găsite care fac referință la interesele Republicii Moldova în regiunea Bazinului Mării Negre, astfel încât data de baze istoriografice conține mai multe surse străine.

Printre autorii care au publicat în limba engleză se numără R. Asmus, C. King, C. Hitchins, I. Kempe, K. Klotzle, R.H. Linden, R.D. Asmus, B.P. Jackson. Printre autorii ruși care au explorat tematica privind regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre se numără И. Етингер, care subliniază faptul că la investigarea hărților regiunii Bazinului Mării Negre poate fi identificat un triunghi compus din trei macro-complexe de securitate: NATO, Orientul Mijlociu și spațiul post-sovietic; la rândul său, Е. Ильин explică faptul că din punct de vedere istoric regiunea Bazinului Mării Negre a fost localizată la joncțiunea între imperiile Rus, Otoman și Persan și a reprezentat scena principală pentru „Marele Joc” care s-a derulat între acestea, în perioada secoului XIX [1, p.39]. De asemenea, un aport aparte la abordarea tematicii a fost adus de către О. Н.Быков [2].

O abordare diferită a regiunii extinse a Bazinului Mării Negre în secolul XXI este oferită de către autorul roman P. Dobrescu, care ia în atenție principalele avanposturi strategice pierdute de către Fedrația Rusă în regiune [3]. Adițional, un aport important la cercetarea temei aparține autorului D. Dungaciu [4]. Analiza acestui autor este direcționată spre clarificarea problemelor de securitate a regiunii extinse a Bazinului Mării Negre. Autorii români Iu. Chifu [5], I. Robert, D. Dungaciu [6] se preocupă de analiza perspectivelor de integrare europeană a Republicii Moldova, precum și de dinamica dezvoltării relațiilor țării cu NATO. De asemenea, ei analizează factorii principali de instabilitate în țară, oferind soluții în baza experienței României.

În contextul studiului merită de a fi menționată monografia lui E. Bădălan „Securitate şi cooperare în spaţiul extins al Mării Negre” [7], în care autorul punctează asupra însemnătății strategice a Mării Negre pentru România, în plan militar, politic și economic.

Literatura din Republica Moldova axată pe tema investigată tratează subiectele ce fac parte din regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre drept un areal geopolitic și geoeconomic. Panţa Rodica în studiile sale evidențiază faptul că regiunea Bazinului Mării Negre, care reprezintă un punct de contact între civilizații, de comnicare, de schimb și de confruntare, se identifică timpuriu în istoria europeană drept o regiune distinctă [8]. De asemenea, relevantă este analiza efectuată de către Chindîbaliuc Oleana, intitulată „Transformarea sistemului global al realțiilor internaționale și a problemelor cu privire la cooperarea și confruntarea în regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre” [9]. În articol autorul analizează situația în regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre în cadrul unui mediu al transformării sistemului global al realțiilor internaționale, al instabilității și tensiunilor în relațiile internaționale, identifică aspecte geopolitice ale forțelor din regiune, din afara regiunii, precum și ale actorilor non-statali. Dintre autorii autohtoni, care au abordat tematica strategiilor utilizate de către actorii regionali în regiunea Bazinului Mării Negre, se evidențiază V. Juc [10], O. Serebrian [11], I. Rusandu [12], G. Vasilescu [13] etc.

Reeșind din multitudinea de actori din regiune, fiecare dintre care are obiectivul de înfăptuire a propriilor interese și priorități naționale și geostrategice, după cum se indică în cercetările efectuate de S. Cebotari [14], un rol important este atribuit activității organizațiilor și structurilor regionale. C. Albu dezvăluie posibilitățile și direcțiile prioritare de cooperare pentru România în regiunea Bazinului Mării Negre. A. Burian și O. Dorul [15] cercetează aportul țărilor neutre în ce privește asigurarea securității mondiale și pe teritoriul regiunii Bazinului Mării Negre. T. Andreev [16] evaluează pontențialul energetic al regiunii Bazinului Mării Negre, inclusiv pentru Republica Moldova, elucidând acțiunile pe care țara urmează să le întreprindă în politica externă pentru a contribui la creșterea progresivă a dezvoltării infrastructurii naționale.

Analizând literatura științifică elaborată în țară și în străinătate se constată faptul că importanța cooperării regionale în regiunea Bazinului Mării Negre la etapa actuală este studiată doar fragmentar și necesită un studiu aparte.

Scopul lucrării reprezintă analiza teoretică și analitic-aplicativă a intereselor, priorităților și strategiilor politicii externe a Republicii Moldova în regiunea Bazinului Mării Negre. În contextul sus-menționat, în scopul efectuării unei cercetări calitative, se propune atingerea următoarelor obiective:

- Descrierea istoriografică a studiilor privind regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre;
- Stabilirea bazelor conceptual-teoretice ale politicilor regionale în regiunea Bazinului Mării Negre;
- Identificarea rolului Uniunii Europene în regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre drept o regiune strategică distinctă;
- Caracterizarea vectorului extern al Republicii Moldova din perspectiva intereselor de securitate europene în regiunea Bazinului Mării Negre;
- Estimarea realităților și perspectivelor Republicii Moldova în cadrul Organizației pentru Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN).

Subiectul cercetat atestă faptul că evoluțiile din regiunea Bazinului Mării Negre exercită un impact direct asupra politcii externe a Republicii Moldova, schimbând prioritățile acesteia și generând noi abordări care corespund intereselor și realităților geopolitice actuale, inclusiv statutului Republicii Moldova de țară cadidat la aderarea la UE. Obiectul de studiu vizează procesele de formare și realizare a politicii externe și interne a Republicii Moldova în regiunea Bazinului Mării Negre, particularitățile și specificul activității sale internaționale în regiunea Bazinului Mării Negre. Ipoteza de cercetare enunță: evoluția evenimentelor politice, economice, culturale și sociale în regiunea Bazinului Mării Negre are un impact direct asupra determinării obiectivelor de politică externă și internă a Republicii Moldova.

Metodologia cercetării

În cadrul cercetării au fost utilizate următoarele metode teoretico-stiințifice:

- *Metoda analizei istorice* a permis cercetarea evoluției conceptului de „regiune extinsă a Bazinului Mării Negre” precum și cercetarea relațiilor politice, economice și de securitate la nivel regional. Adițional, utilizarea acestei metode a permis evidențierea actualității relațiilor de cooperare între statele regiunii extinse a Bazinului Mării Negre, precum și investigarea retrospectivei istorice a cercetării securității naționale a Republicii Moldova în cadrul cooperării regionale în regiunea Bazinului Mării Negre.
- *Metoda descriptivă* a fost utilizată pentru a descrie factorii determinanți în construcția geopolitică a regiunii Bazinului Mării Negre.
- *Metoda de analiză comparativă* a fost aplicată în analiza trăsăturilor asemănătoare și a diferențelor ce marchează interesele actorilor cointeresați în regiunea Bazinului Mării Negre.
- *Metoda analizei de drept* și *metoda formal-juridică* a permis identificarea unor aspecte ale rolului și sarcinilor conceptului securității naționale a Republicii Moldova în politica sa externă.
- *Metoda sistemică* a fost utilizată pentru a analiza relațiile Republicii Moldova cu statele din regiunea Bazinului Mării Negre prin intermediul organizațiilor regionale, precum și al cooperării cu UE pentru promovarea intereselor și strategiilor comune.
- *Metoda analizei conținutului documentelor* a fost utilizată în cercetarea aspectelor politico-juridice ale acțiunilor și strategiilor politicii externe a Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale cu privire la regiunea Bazinului Mării Negre, precum și pentru efectuarea unei analize atotcuprinzătoare a documentelor, elaborate de către instituțiile UE și organizațiile pentru cooperare inter-regională.
- *Metoda analizei economice* a fost utilizată pentru cercetarea aspectelor securității energetice în regiunea Bazinului Mării Negre. În acest mod, se relevă faptul că securitatea energetică în regiunea extinsă a Bazinului Mării Negre constituie un element important al securității regionale. Rusia își utilizează resursele energetice și capacitățile de export drept instrumente ale presiunii politice și economice, care au scopul de a contracara eforturile UE orientate spre o politică energetică comună, care ar duce la o consolidare a puterii de negociere a UE față de autoritățile de la Moscova.
- *Metoda științifică de observare* permite cercetarea evoluției interselor și a priorităților actorilor principali ai regiunii Bazinului Mării Negre. De asemenea, permite analiza influenței factorilor de nivel național asupra situației din regiune.
- *Metoda sintezei* a fost aplicată la elaborarea concluziilor la fiecare capitol, precum și a constatărilor generale.
- *Metoda ipotetică a* permis cercetarea obiectului cu ajutorul ipotezei științifice.

- *Metoda instituțional-funcțională* a fost utilizată pentru cercetarea actorilor și instituțiilor regiunii Bazinului Mării Negre, a funcțiilor pe care le îndeplinesc și a instrumentelor politice și de strategie pe care le utilizează.
- *Metoda comparativă* a oferit posibilitatea de a estima caracterul politicii externe a Republicii Moldova cu privire la regiunea Bazinului Mării Negre, de asemenea de a urmări evoluția activității UE și NATO în regiune.
- *Metoda pronosticurilor* s-a utilizat cu privire la corelarea vectorului european al politicilor Republicii Moldova, inclusiv al politicii sale externe.

Rezultate

- Regiunea Mării Negre s-a afirmat ca un construct geopolitic distinct în perioada ce a urmat încheierii Războiului Rece, ca urmare a destrămării fostului imperiu sovietic şi schimbării opţiunilor strategice, în favoarea integrării euro atlantice a ţărilor din sud-estul Europei, a descoperirii resurselor energetice din zona Mării Caspice, a extinderii Uniunii Europene şi a Alianţei Nord-Atlantice spre est, a anexarii de către Federaţia Rusă a Crimeei în 2014 și a conflictului din Ucraina - evenimente politice care au schimbat radical alinierea forțelor din regiune și rolul principalilor săi jucători în zonă.
- Evoluţia dinamică a evenimentelor geopolitice din Regiunea Mării Negre a influentat asupra relațiilor interstatale, precum și a agravat situaţia mediului complex de securitate militară, economică - nici un conflict înghețat din această zonă nu a fost încă soluționat, unele state au rămas instabile politic şi economic, iar majoritatea eforturilor politice de democratizare a statelor foste socialiste din regiune se confruntă cu riscul reversibilităţii.
- Esențial s-au schimbat interesele și rolul Republicii Moldova în regiune din perspective politice, economice, de securitate. La începutul secolului XXI, în contextul prefigurărilor sistemice majore, Republica Moldova încă mai rămâne un stat periferic, cu perspective geopolitice, dar incerte. Odată cu proclamarea independenței sale la 27 august 1991, Republica Moldova a desemnat Marea Neagră drept o prioritate a politicii sale externe.
- Fiind o țară mică, Republica Moldova nu dispune de potențialul geopolitic necesar precum cel al marilor actori din proximitatea sa, precum Rusia, Romania și Ucraina. Astfel, Republica Moldova încearcă să-și redefinească politica externă regională în corespundere cu vectorul european de dezvoltare. Totuși, Republica Moldova rămâne prinsă în interesele contradictiorii ale vecinilor săi de la Vest și Est.

Discuții

Rezultatele prezentate confirmă enunțul ipotezei oferind în amănunt de detaliu factorii, circumstanțele, precum și dinamica impactului acestora asupa politicii externe a Republicii Moldova, care este în continuă adaptare și ajustare. Fiecare dintre factori are un mod individual prin care afectează politica externă a Republicii Moldova dezvoltând un cadru aparte care stabilește un șir de limite ale politicii externe moldovenești. În asemenea condiții, se evidențiază rolul primordial al diplomaților moldoveni care sunt însărcinați cu obiectivul de a naviga cu atenție aceste limite în scopul apărării și promovării intereselor naționale.

Concluzii

Bazinul Mării Negre la etapa actuală reprezintă un spațiu strategic în care actorii internaționali și cei regionali își promovează propriile interese geopolitice. Un număr impunător de lucrări științifice descriu cum teritoriul Bazinului Mării Negre este tratat și analizat prin prisma politicilor actorilor din regiune.

Reieșind din situarea geografică, regiunea Bazinului Mării Negre prezintă interes atât pentru statele din Vest, precum SUA, membrii UE, țările baltice, precum și pentru statele din Est, precum Rusia, Georgia, Armenia, Azebaidjan, etc. Adițional, lucrarea investighează rolul organizațiilor internaționale care reprezintă o componentă importantă a cooperării regionale.

Regiunea Bazinului Mării Negre se prezintă a fi o regiune care se află într-o dinamică continuă, în care stabilitatea nu este de durată, motiv din care studierea conflictelor regionale revine în prim-plan. În scopul asigurării securității statelor, precum și a regiunii în întregime, se impune drept importantă cooperarea tuturor actorilor regiunii în scopul menținirii stabilității acesteia.

În ultima perioadă SUA s-au poziționat drept garant al stabilității regiunii; totodată lupta pentru sfera de influență în regiune continuă sub forma confruntării conceptelor politice ale SUA cu tendințele politicii externe a Federației Ruse. Statele din Bazinul Mării Negre, foste republici socialiste, sunt folosite de către SUA drept platforme de promovare a valorilor democratice, precum și a propriilor interese.

În acest context, Republica Moldova urmează să identifice modalitatea de balansare a intereselor prezente în regiune prin participarea la negocierile de dezvoltare regională a infrastructurii, proiectelor energetice, de dezvoltare a coridoarelor de transport, de colaborare tehnică și comercială cu actorii regionali. Republica Moldova poate să-și apere și să-și promoveze interesele sale naționale prin intermediul ameliorării amenințărilor din interiorul și exteriorul țării, evaluării și analizei metodelor eficiente de creștere a competitivității sale pe plan economic.

Bibliografie:

1. Zavtur A., Zavtur Cl. *Procesul de integrare a Moldovei în Uniunea Europeană: aspecte politice / Moldova, România, Ucraina.* Chișinău, 1998.
2. Быков О. Н. *Национальные интересы и внешняя политика.* Москва: ИМЭМО РАН, 2010. 214 p.
3. Dobrescu, P. *Geopolitica.* Bucureşti: Comunicare.ro., 2008. 316 p.
4. Dungaciu D. *Geopolitică şi securitate la Marea Neagră - opţiunile strategice ale României şi Moldovei.* Universitatea Bucureşti, 2005.
5. Munteanu I., Chifu I., Fruntaşu I. *Moldova pe calea democraţiei şi stabilităţii: din spaţiul post-sovietic în lumea valorilor democratice.* Chişinău: Cartier, 2005. 260 p.
6. Dungaciu D. *Ce este Alianţa Nord-Atlantică şi de ce are nevoie Republica Moldova de ea?* Cooperarea regională şi integrarea europeană în sud-estul Europei. Studii de caz (coordonatori: Moşneaga V., Gorincioi R., Ţveatcov N.). Chişinău: CEP USM, 2006, p.30-41.
7. Bădălan E. *Securitate şi cooperare în spaţiul extins al Mării Negre* // Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate, Securitate şi Stabilitate în Bazinul Mării Negre. Bucureşti: Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”, 2005. 358 p.
8. Panța R. *Republica Moldova în contextul „redescoperirii” geopolitice a regiunii extinse a Mării Negre.* În: History &Politics. Revistă de Istorie şi Politică, 2011, An. IV, nr. 2 (8), p. 137.
9. Chindîbaliuc O. *Transformarea sistemului global al relaţiilor internaţionale şi problemele privind cooperarea şi confruntarea în regiunea extinsă a Mării Megre.* În: Revista Moldovenească de Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale, 2015, nr. 4 (38), p. 39.
10. Juc V. *Edificarea relaţiilor internaţionale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice şi replieri geostrategice.* Chişinău: Sirius SRL, 2011.
11. Serebrian O. *Despre geopolitică.* Chişinău: Cartier, 2009. 230 p.
12. Rusandu I. *Interesul naţional ca prioritate politică a dezvoltării durabile a societăţii.* În: Puterea politică şi coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene /Coord.şt.: Roşca Alexandru. Chişinău: Prin-Caro SRL, 2010.
13. Vasilescu G. *Relaţiile Republicii Moldova cu vecinii, ultimele evoluţii şi perspective*. În: Ştiinţa politică în Republica Moldova: realizări şi perspective /Coordinator V.Teosa. Chişinău: CEP USM, 2011
14. Cebotari S. *Relațiile dintre Federația Rusă și statele Europei de Sus-Est: Interese geostrategice.* În: Studia Universitatis Moldaviae. Seria «Științe sociale», 2014, nr. 8 (78), 15-23 p.
15. Burian A., Dorul O. *Neutralitatea Republicii Moldova în arhitectura geopolitică a regiunii Mării Negre în contextul transformărilor integraționiste contemporane.* În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, 2014, nr. 2 (32), p. 59-67.
16. Andreeva T. *Unele aspecte privind securitatea energetică a Republicii Moldova în context economic şi energetic al regiunii Mării Negre.* În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, 2014, nr. 4 (34), p. 121-126.